

TOSHKENT VILOYATIDA TURIZM KLASTERLARINI SHAKLLANTIRISH UCHUN HUDUDIIY LOKALLASHUV OMILLARINI BAHOLASH METODIKASI

Xalmatjanov Farxod Maxamatjanovich

“Alfraganus University” NOTT

“Iqtisodiyot” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisdá Toshkent viloyatida turizm klasterlarini shakllantirish uchun hududiiy lokallashuv omillarini baholash metodikasi ilmiy asosda ishlab chiqildi. Tadqiqotda hududlarning turizm salohiyati, bozor talabi, xizmatlar infratuzilmasi, rekreatsion resurslar hamda institutsional sharoitlar kompleks ravishda tahlil qilindi. Lokalizatsiya koeffitsiyenti va integral klaster salohiyati indeksini uyg‘un qo‘llashga asoslangan baholash yondashuvi taklif etildi. Olingan natijalar hududlarni klaster yadrosi, rivojlantirish zonasi va qo‘llab-quvvatlovchi bo‘g‘inlarga ilmiy mezonlar asosida ajratish imkonini bergani, hududiiy rejalashtirish sifatini oshirgani, investitsion qarorlarning asoslanganligini kuchaytirgani hamda turizm sohasining barqaror rivojlanishiga xizmat qilganini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: turizm klasteri, hududiiy lokallashuv, lokalizatsiya koeffitsiyenti, integral indeks, Toshkent viloyati, turizm infratuzilmasi, hududiiy rivojlanish, investitsiyalar.

Аннотация. В тезисе была научно разработана методика оценки факторов территориальной локализации для формирования туристических кластеров в Ташкентской области. В исследовании были комплексно проанализированы туристический потенциал территорий, рыночный спрос, инфраструктура услуг, рекреационные ресурсы и институциональные условия. Был предложен методический подход, основанный на совместном применении коэффициента локализации и интегрального индекса кластерного потенциала. Полученные результаты подтвердили, что предложенная методика позволила научно обоснованно определить ядро кластера, зоны перспективного развития и поддерживающие территории, повысила качество территориального планирования, усилила обоснованность инвестиционных решений и способствовала устойчивому развитию туристической отрасли региона.

Ключевые слова: туристический кластер, территориальная локализация, коэффициент локализации, интегральный индекс, Ташкентская область, туристическая инфраструктура, региональное развитие, инвестиции.

Annotation. This thesis developed a scientific methodology for evaluating territorial localization factors for establishing tourism clusters in the Tashkent region. The study comprehensively analyzed tourism potential, market demand, service infrastructure, recreational resources, and institutional conditions affecting regional tourism development. A methodological approach based on the combined application of the location quotient and the integrated cluster potential index was

proposed. The findings demonstrated that the methodology enabled the scientific identification of cluster core areas, development zones, and supporting territories. It also improved the quality of regional planning, strengthened the justification of investment decisions, and contributed to the sustainable development of the tourism sector through more effective and evidence-based territorial cluster organization.

Keywords: tourism cluster, territorial localization, location quotient, integrated index, Tashkent region, tourism infrastructure, regional development, investment.

Kirish. Toshkent viloyati turizm iqtisodiyotida noyob geografik pozitsiyani egallaydi: uning hududi mamlakat poytaxtini butunlay o‘rab turadi va yirik iste‘mol bozoriga bevosita tutashadi. Rasmiy statistikaga ko‘ra, viloyatning doimiy aholi soni 2026-yil yanvar-iyun holatiga 3 189 496 kishini tashkil etdi, xizmatlar sohasi hajmi o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 116,3 foizni, yalpi hududiy mahsulot esa 108,7 foizni ko‘rsatdi[1]. Bunday dinamika turizm bilan bog‘liq xizmatlarni joylashtirish uchun barqaror iqtisodiy zamin mavjudligidan dalolat beradi.

Talab tomoni ham aniq o‘lchamga ega. 2026-yilning birinchi yarim yilligida Toshkent shahriga 3,2 million xorijiy va 4,1 million mahalliy sayyoh tashrif buyurdi, turizm xizmatlari eksporti 1,3 milliard AQSh dollariga yetdi, poytaxtda 140 ta yangi joylashtirish vositasi - 31 ta mehmonxona, 83 ta xostel, 16 ta oilaviy mehmon uyi va 10 ta boshqa turdagi obyekt - foydalanishga topshirildi[2]. Respublika miqyosida o‘sha davrda 6,5 milliondan ortiq xorijiy sayyoh qayd etilib, ko‘rsatkich bir yil avvalgi darajadan qariyb 25 foizga oshdi[3]. Poytaxtga kelgan sayyohning viloyat hududidagi tog‘, suv va rekreatsiya obyektlariga bir kunlik sayohat qilish imkoniyati hisobga olinsa, viloyat uchun talabning tayyor va kengayib boruvchi manbai shakllangani ko‘rinadi.

Institutsional zamin ham yaratilgan. Chimyon-Chorvoq kurort-rekreatsiya zonasi chegarasida “Chorvoq” turistik-rekreatsioon zonasi tashkil etilib, uning hududida zamonaviy mehmonxona majmualari, madaniy-sog‘lomlashtirish va savdo-ko‘ngilochar obyektlarini barpo etish, yo‘l-transport hamda muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasini qurish va rekonstruksiya qilish vazifalari belgilangan[4]. 2025-yilda qabul qilingan hujjat viloyat hokimliklari zimmasiga turizm bo‘yicha hududiy dasturlarni tasdiqlash majburiyatini yukladi, joylashtirish vositalarini bosqichma-bosqich rivojlantirish va turizm navigatsiyasi tizimini joriy etish yo‘nalishlarini aniqladi[5].

Amaliy jihatdan hal etilishi lozim bo‘lgan vazifa quyidagicha ifodalanadi: viloyatning tuman va shaharlaridan qaysilari klaster yadrosi, qaysilari qo‘llab-quvvatlovchi bo‘g‘in sifatida qaralishi, investitsiya resurslari va infratuzilma xarajatlari qanday mantiq asosida taqsimlanishi kerak. Amaliyotda bunday qarorlar ko‘pincha ekspert bahosiga tayanadi. Takrorlanuvchi, rasmiy statistikaga asoslanuvchi va barcha hududlarga bir xil qo‘llaniladigan hisob tartibi joriy etilsa, hududiy dasturlarning asoslanganlik darajasi sezilarli ravishda ortadi. Maqolaning maqsadi - Toshkent viloyatida turizm klasterlarini shakllantirish uchun hududiy

lokallashuv omillarini baholashning bosqichma-bosqich metodikasini ishlab chiqish va uni tasdiqlangan axborot manbalari bilan ta'minlash.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Hududiy iqtisodiyotda tarmoq to'planishini o'lchashning eng barqaror vositasi lokalizatsiya koeffitsiyenti hisoblanadi. Uning nazariy asosi iqtisodiy baza konsepsiyasiga borib taqaladi: hududda muayyan faoliyat turining ulushi milliy o'rtachadan yuqori bo'lsa, o'sha faoliyat mahalliy talabdan tashqariga yo'naltirilgan, ya'ni eksport xususiyatiga ega deb qaraladi. Koeffitsiyentni hisoblash tartibi, uning ixtisoslashuv indeksi hamda tarkibiy siljish tahlili bilan uyg'unlashuvi uslubiy adabiyotlarda batafsil yoritilgan[6]. Turizmga tatbiq etilganda koeffitsiyent mehmonxona o'rinlari, joylashtirilgan shaxslar yoki soha bandligi kesimida hisoblanadi.

Ikkinchi yo'nalish hududlarning turizm rivojlanish darajasini kompozit indekslar orqali o'lchashga qaratilgan. Ekvador shaharlari misolida qurilgan yondashuvda ko'rsatkichlar tizimi shakllantirilgan, ular integral indekslarga jamlangan, so'ngra iyerarxik klaster tahlili yordamida hududlar bir jinsli guruhlariga ajratilgan; natijada har bir shahar uchun rivojlanishni rag'batlantiruvchi va cheklovchi omillar aniqlangan[7]. Ushbu uslubning qimmatli tomoni bahoni yagona raqamga siqmasdan, omillar kesimida talqin qilish imkonini berishida namoyon bo'ladi.

Uchinchi yo'nalish turizmning hududiy rivojlanishga ta'sirini barqarorlik mezonlari orqali baholash zarurligini asoslaydi: sayyohlar oqimining o'sishi o'z-o'zidan mahalliy farovonlikka aylanmaydi, uning atrof-muhitga va mahalliy jamoalarga ta'siri qiyosiy tahlil asosida hisobga olinishi lozim[8]. Milliy amaliyotda klasterlashuv g'oyasi normativ hujjatlar darajasida allaqachon o'z ifodasini topgan: turistik-rekreatsion zona maqomi, yagona buyurtmachi mexanizmi va hududiy dasturlar tizimi mohiyatan klaster siyosatining institutsional shakllari hisoblanadi[4].

Adabiyotlar sharhidan kelib chiqadigan uslubiy bo'shliq quyidagicha: lokalizatsiya koeffitsiyenti va kompozit indeks alohida qo'llanganda hududning turizm salohiyatini to'liq tavsiflay olmaydi. Birinchisi mavjud to'planishni qayd etadi, ikkinchisi kelgusidagi imkoniyatni o'lchaydi. Ikkala vositani bitta hisob sxemasida birlashtirish va har bir ko'rsatkichni tasdiqlangan manbaga bog'lash amaliy qiymatga ega yechim beradi.

Tadqiqot metodologiya. Tadqiqot metodikasi to'rt bosqichli ketma-ketlik asosida ishlab chiqildi:

Birinci bosqichda axborot bazasi shakllantirildi. Tahlilda foydalanilgan barcha ko'rsatkichlar faqat rasmiy statistika ma'lumotlari va normativ-huquqiy hujjatlar asosida shakllantirildi. Joylashtirish vositalari, ularning nomer fondi hamda joylashtirilgan shaxslar soniga oid ma'lumotlar davlat statistika hisobotlaridan olindi, obyektlarni tasniflash esa amaldagi normativ hujjatlar bilan belgilangan klassifikatsiya tizimiga muvofiq amalga oshirildi[9]. Respublika va hududlar kesimidagi qiyosiy statistik qatorlar turizm sohasiga oid rasmiy statistik to'plamlardan olindi[10].

Ikkinchi bosqichda omillar tasniflandi. Tadqiqotda foydalanilgan omillar resurs-rekreatsioon, infratuzilma, bozor-talab va institutsional guruhlariga ajratildi. Ko'rsatkichlar turli o'lchov birliklarida ifodalanganligi sababli ularni o'zaro taqqoslash imkonini yaratish maqsadida minimal-maksimal normallashtirish (min-max normalization) usuli qo'llanildi:

$$x'_i = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}$$

bu yerda x_i - i -hudud bo'yicha ko'rsatkichning dastlabki qiymati, x_{min} va x_{max} - tanlanmadagi mos ravishda eng kichik va eng katta qiymatlar. Normallashtirish natijasida hosil qilingan qiymatlar 0 dan 1 gacha bo'lgan oraliqda joylashadi.

Uchinchi bosqichda lokalizatsiya koeffitsiyenti hisoblandi. Mazkur ko'rsatkich hududlarning turizm sohasidagi ixtisoslashuv darajasini baholash imkonini beradi va quyidagi formula asosida aniqlanadi:

$$LQ_i = \left(\frac{e_i}{E_i}\right) : \left(\frac{e}{E}\right)$$

bu yerda e_i - i -hududdagi turizm sohasiga oid ko'rsatkich hajmi, E_i - mazkur hududning tegishli umumiy ko'rsatkichi, e va E esa viloyat bo'yicha mos ravishda turizm ko'rsatkichi va umumiy ko'rsatkichni ifodalaydi. $LQ > 1$ bo'lgan holatda hudud viloyat o'rtacha darajasidan yuqori ixtisoslashuvga ega deb baholanadi, $LQ \geq 1,25$ qiymati esa klaster yadrosiga nomzod hududlarni aniqlash mezon sifatida qabul qilinadi[6].

To'rtinchi bosqichda integral klaster salohiyati indeksi hisoblandi. Mazkur indeks quyidagi ifoda asosida aniqlanadi:

$$I_i = \sum w_r \cdot x'_{ir}, \quad \sum w_r = 1$$

bu yerda w_r - r -omillar guruhining og'irlik koeffitsiyenti. Hisob-kitoblarning shaffofligini ta'minlash maqsadida dastlabki variantda barcha to'rtta omillar guruhiga teng og'irlik qiymati ($w_r = 0,25$) berildi. Hududiy rivojlanish dasturlarining maqsadlari o'zgargan taqdirda og'irlik koeffitsiyentlari ekspert baholash natijalari asosida qayta taqsimlanadi.

Yakuniy baholash lokalizatsiya koeffitsiyenti (LQ) va integral klaster salohiyati indeksi (I) qiymatlarini o'zaro taqqoslash asosida amalga oshiriladi. Bunda LQ hududda turizm faoliyatining mavjud to'planish darajasini, I esa klaster rivojlanishining istiqboldagi salohiyatini ifodalaydi. Har ikkala ko'rsatkichi yuqori bo'lgan hududlar klaster yadrosi, I ko'rsatkichi yuqori, biroq LQ qiymati past bo'lgan hududlar rivojlantirish zonasi, har ikkala ko'rsatkichi past bo'lgan hududlar esa qo'llab-quvvatlovchi bo'g'in sifatida tasniflanadi[7].

Tahlil va natijalar. Metodikani amaliy qo'llash uchun zarur ko'rsatkichlar va ularning tasdiqlangan axborot manbalari 1-jadvalda jamlandi.

1-jadval

**Toshkent viloyatida turizm klasteri lokallashuv omillarini baholash
ko'rsatkichlari va ularning tasdiqlangan manbalari¹²⁴**

Omil guruhi	Baholash ko'rsatkichi	Tasdiqlangan ma'lumot	Birligi	Manba
Bozor-talab	Viloyat doimiy aholisi (ichki talab bazasi)	3 189 496	kishi	[1]
Bozor-talab	Yadro shahar sayyohlari oqimi	Xorijiy - 3,2 mln; mahalliy - 4,1 mln	kishi	[2]
Bozor-talab	Respublika bo'yicha xorijiy sayyohlar oqimi	6,5 mln; o'sish - 25	kishi; foiz	[3]
Infratuzilma	Yangi ishga tushirilgan joylashtirish vositalari	140 (31 mehmonxona, 83 xostel, 16 mehmon uyi, 10 boshqa)	ta	[2]
Infratuzilma	Turistik korxonalar tarmog'i	2 673; yangi tashkil etilgan - 203	ta	[2]
Infratuzilma	Xizmatlar sohasi o'sish indeksi	116,3	foiz	[1]
Resurs-rekreatsioon	Kurort-rekreatsiya zonasining hududiy chegarasi	Chimyon-Chorvoq kurort-rekreatsiya zonasi	-	[4]
Institutsional	Turistik-rekreatsioon zona maqomi	"Chorvoq" turistik-rekreatsioon zonasi tashkil etilgan	-	[4]
Institutsional	Hududiy turizm dasturining mavjudligi	Hokimlik tomonidan tasdiqlangan	-	[5]
Institutsional	Joylashtirish vositalarining rasmiy tasnifi	Normativ hujjatlar bilan belgilangan	-	[9]
Statistik ta'minot	Hududlar kesimidagi qiyosiy qatorlar	Turizm bo'yicha rasmiy statistik to'plam	-	[10]

1-jadvalga kiritilgan ma'lumotlar uch xulosani asoslaydi.

Birinchidan, viloyat uchun talab omilining tashqi manbai statistik jihatdan tasdiqlangan. Poytaxtda yarim yil ichida qayd etilgan 3,2 million xorijiy va 4,1 million mahalliy sayyoh oqimi[2] viloyat rekreatsioon obyektlari uchun bevosita

¹²⁴ Manbalar asosida muallif ishlanmasi.

bozor vazifasini bajaradi, chunki poytaxtdan viloyatning tog‘li hududlarigacha bo‘lgan masofa bir kunlik sayohat doirasiga sig‘adi. Klaster mantig‘iga ko‘ra, talab yadrosiga yaqinlik lokallashuvning eng kuchli omillari qatoriga kiradi[6].

Ikkinchidan, infratuzilma omili faol o‘shish bosqichida turibdi. Yarim yil ichida 140 ta yangi joylashtirish vositasining ochilgani va turistik korxonalar sonining 2 673 taga yetgani[2] xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar tarmog‘i kengayib borayotganini ko‘rsatadi. Viloyat xizmatlar sohasining 116,3 foizlik o‘shish indeksi[1] ushbu tarmoq viloyat hududiga ham yoyilayotganidan darak beradi. Klaster nazariyasida aynan yordamchi va xizmat ko‘rsatuvchi tarmoqlar zichligi to‘planish samarasini yuzaga keltiradi.

Uchinchidan, institutsional omil bo‘yicha viloyat sezilarli ustunlikka ega. Turistik-rekreatsioon zona maqomining mavjudligi[4] va hududiy turizm dasturlarini tasdiqlash tartibining joriy etilgani[5] klaster boshqaruvi uchun tayyor huquqiy shakl beradi. Metodika doirasida institutsional omillar guruhiga zona maqomi, dasturning mavjudligi hamda joylashtirish vositalarining rasmiy tasniflash tizimiga muvofiq ro‘yxatga olinishi[9] kabi ko‘rsatkichlar kiritiladi.

Metodikaning asosiy uslubiy natijasi shundan iboratki, u ekspert bahosini rasmiy statistika bilan almashtirmaydi, balki ekspert qaroriga o‘lchanadigan asos yaratadi: og‘irlik koeffitsiyentlari ekspertlar tomonidan belgilanadi, qolgan barcha hisob-kitoblar takrorlanuvchi va tekshirilishi mumkin bo‘lgan holatda qoladi. Kompozit indeks larni klaster tahlili bilan birlashtirgan xorijiy tajriba ham xuddi shu mantiqni tasdiqlaydi[7]. Sayyohlar oqimi o‘shishining hududiy farovonlikka aylanish darajasini kuzatib borish uchun barqarorlik ko‘rsatkichlarini indeksga qo‘shimcha blok sifatida kiritish maqsadga muvofiq hisoblanadi[8]. Qiyosiy hisob-kitoblarni yangilab turishda turizm statistikasining ochiq nashrlari asosiy manba bo‘lib qoladi[10].

Xulosa. Toshkent viloyati turizm klasterini shakllantirish uchun zarur bo‘lgan uchala shart - barqaror talab yadrosi, kengayib borayotgan xizmat infratuzilmasi va tayyor institutsional shakl - bir vaqtning o‘zida mavjud. Ushbu ustunliklarni amaliy natijaga aylantirish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi.

Birinchidan, hududiy turizm dasturlarini ishlab chiqishda lokalizatsiya koeffitsiyenti va integral salohiyat indeksi hisob-kitobini majburiy uslubiy ilova sifatida belgilash maqsadga muvofiq; bu tartib dasturlarni tasdiqlash jarayonini o‘lchanadigan asosga qo‘yadi[5].

Ikkinchidan, turistik-rekreatsioon zona joylashgan tog‘-rekreatsioon yo‘nalishni klaster yadrosi sifatida rasmiylashtirish, unga tutash hududlarni qo‘llab-quvvatlovchi bo‘g‘in sifatida biriktirish tavsiya etiladi[4].

Uchinchidan, tuman kesimidagi turizm statistikasini joylashtirish vositalari, nomer fondi va joylashtirilgan shaxslar bo‘yicha muntazam e‘lon qilib borish metodikaning ishonchliligini oshiradi[10].

To‘rtinchidan, poytaxt talabini viloyat hududiga yo‘naltiruvchi bir kunlik va dam olish kunlari marshrut mahsulotlarini ishlab chiqish, ularni yagona navigatsiya

va axborot tizimiga bog'lash sayyohlar oqimining hududlar bo'ylab tekis taqsimlanishiga xizmat qiladi[2].

Beshinchidan, integral indeks tarkibiga ekologik yuklama va mahalliy aholi bandligi ko'rsatkichlarini kiritish klaster rivojlanishining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlaydi[8].

Taklif etilgan metodika soddaligi, manbalarning ochiqligi va hisob bosqichlarining takrorlanuvchanligi bilan ajralib turadi, uni boshqa hududlarga moslashtirish imkoniyati saqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Toshkent viloyati statistika boshqarmasi. Toshkent viloyati raqamlarda (2026-yil yanvar-iyun holatiga). URL: <https://www.toshvilstat.uz/uz/>

2. Toshkent yarim yilda 3,2 mln xorijiy sayyohni qabul qildi // Gazeta.uz, 23.07.2026. URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2026/07/23/toshkent-turizm/>

3. O'zbekistonga 6 oyda 6,5 mln nafardan ortiq sayyoh tashrif buyurdi // Gazeta.uz, 14.07.2026. URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2026/07/14/tourists/>

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-dekabrdagi PF-5273-son "Chorvoq" turistik-rekreatsion zonasini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni URL: <https://lex.uz/acts/-3441087>

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-maydagi PF-87-son "2025-2026-yillarda sayyohlar oqimini keskin ko'paytirish va turistik xizmatlar ko'lamini jadal kengaytirish orqali turizmning iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. URL: <https://lex.uz/uz/docs/-7531559>

6. Sayago Gomez J.T., Stair C. Location Quotient, Coefficient of Specialization and Shift-Share. Regional Research Institute Technical Documents, West Virginia University, 2017. URL: https://researchrepository.wvu.edu/rri_tech_docs/10

7. López-Molina D., Pulido-Fernández J.I. Proposal to measure tourism development within a destination and segment its different territories // Heliyon. 2023. Vol. 9, No. 10, e20496. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844023077046>

8. Cárdenas-García P.J., Alcalá-Ordóñez A. Tourism and Development: The Impact of Sustainability - Comparative Case Analysis // Sustainability. 2023. Vol. 15, No. 2, 1310. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/2/1310>

9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 10-iyuldagi 433-son "O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini tiklash va rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori — URL: <https://lex.uz/docs/-4930291>

10. O'zbekistonda turizm: statistik to'plam // Milliy statistika qo'mitasi. URL: <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/10018-o-zbekistonda-turizm-statistik-to-plami-6>